

DOI: [https://doi.org/10.32347/2707-501x.2023.52\(3\).188-195](https://doi.org/10.32347/2707-501x.2023.52(3).188-195)

УДК 331.5

Б. Е. Головаш

к.е.н., доц. доцент кафедри економічної
теорії, обліку та оподаткування
orcid.org/0000-0001-8049-057X

Л. В. Головаш

асистент кафедри економічної теорії,
обліку та оподаткування,
orcid.org/0000-0002-8399-6135

Б. К. Гішак

аспірант кафедри економічної теорії,
обліку та оподаткування
orcid.org/0009-0002-6135-2301

Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГЕНЕЗИСУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних аспектів генезису людського капіталу, його визначення та ролі в сучасній економіці. Проаналізовано еволюцію поняття «людський капітал», розглядаючи внесок провідних економістів, таких як Г. Беккер, Т. Шульц, Д. Коулман, П. Ромер, Р. Барро та Дж. Хекман. Особлива увага приділяється впливу інвестицій у людські ресурси на продуктивність праці, рівень доходів і конкурентоспроможність державної економіки. Визначено трансформацію поглядів на категорію людський капітал протягом розвитку економічної науки та формування розуміння його значення для суспільства і держави.

У статті підкреслюється, що людський капітал – це не лише накопичення знань та навичок, а й комплекс інвестицій у здоров'я, соціальні зв'язки, мотивацію та культурні цінності, які сприяють підвищенню якості праці та економічного добробуту. Поняття розглядається з трьох рівнів: особистісного, де воно включає індивідуальні здібності та кваліфікацію; мікроекономічного, що відображає вплив людського капіталу на діяльність підприємств; та макроекономічного, який визначає його внесок у національний розвиток.

Наголошується, що людський капітал є критично важливим чинником економічного зростання та інноваційного розвитку держави. Відповідно, стратегічні інвестиції в освіту, здоров'я та розвиток соціальних ресурсів становлять основу для підвищення продуктивності, конкурентоспроможності та загального добробуту суспільства. Визначено, що подальших досліджень потребує розширення методологічних підходів до оцінки та управління людським капіталом з метою формування ефективних державних стратегій розвитку в умовах глобалізації та сучасних викликів.

У статті визначено ризики що, пов'язані з розвитком людського капіталу в нашій державі на сучасному етапі, зокрема негативний вплив військового стану на освіту, структуру ринку праці, кваліфікацію працівників та наявність масштабних міграційних процеси в Україні.

Крім того, на розвиток людського капіталу негативно також впливають руйнування освітньої інфраструктури, тимчасове припинення освітнього процесу та зниження його якості. Наголошено на необхідності посилення державної підтримки сфери освіти та професійного розвитку, яке має суттєво допомогти відновити та посилити людський капітал у післявоєнний період.

Ключові слова: *людський капітал, економічне зростання, професійний розвиток, інвестиції, освіта, конкурентоспроможність.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та стрімкого розвитку технологій, економічний розвиток держави все більше залежить від якісного використання нематеріальних ресурсів, серед яких особливе місце займає людський капітал. Людський капітал та інтелектуальні ресурси виступають ключовими факторами економічного розвитку в умовах інтернаціоналізації та інноваційного прогресу. Вивчення його генезису та теоретичних аспектів є важливим для розуміння механізмів формування та використання людського капіталу в сучасній економіці. Первинно поняття людського капіталу було обмежене витратами на освіту та навчання, однак сьогодні воно набуло ширшого змісту, включаючи інтелектуальні, соціальні та інноваційні ресурси.

Людський капітал є важливим фактором економічного розвитку, який впливає на продуктивність праці, інноваційний потенціал та конкурентоспроможність підприємств. Ефективний розвиток людського капіталу сприяє зростанню національного багатства та забезпечує сталий економічний розвиток. Наприклад, у розвинених країнах людський капітал становить до 70% національного багатства, тоді як в Україні цей показник значно нижчий. Інвестиції в освіту, професійний розвиток та здоров'я населення є ключовими для формування високоякісного людського капіталу, що сприяє економічному зростанню, підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та збільшенню добробуту суспільства.

Мета статті. Метою даної статті є аналіз теоретичних аспектів генезису людського капіталу з історичної точки зору, визначення основних етапів його розвитку та характеру впливу на сучасну економіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сутність, визначення та еволюцію підходів до людського капіталу та його місце в економічній системі держави присвячені роботи багатьох закордонних і вітчизняних дослідників. Серед закордонних дослідників потрібно виділити роботи: Г. Беккера, Х. Боуена, Дж. Кендрика, Дж. Мінцера, Л. Туроу, Т. Шулца, І. Фішера. Серед значний вклад у розвиток теорії та практики людського

капіталу зробили українські вчені: В. Антонюк, Д. Богиня, О. Бородіна, З. Варналій, О. Грішнова, В. Геець, О. Лібанова, Л. Лісогор, В. Лич, Л. Семів, Л. Тертична, О. Шевчук. Однак, актуальною залишається методологія оцінки людського капіталу, а також узгодження критеріїв його якості, що є критично важливим для підвищення конкурентоспроможності держави.

Викладення основного матеріалу. Як визначає Світовий банк, людський капітал (human capital) – це комбінація знань, навичок, здоров'я та соціального захисту, що впливає на потенціал і спроможність людини до генерації більшого економічного заробітку, розвитку та збагачення країни. Це сучасний погляд і сучасне визначення цієї категорії, яке змінювалося протягом розвитку наукової економічної думки. Категорія «людський капітал» формувалася поступово: на початкових етапах її зміст обмежувався лише знаннями та працездатністю людини. Протягом тривалого часу вона розглядалася виключно як соціальний чинник розвитку, тобто як витратний ресурс, що не приносить прямої продуктивної вартості. Вважалося, що інвестиції у виховання та освіту є незадовільно продуктивними витратами. Однак у другій половині ХХ століття погляди на людський капітал і його формування зазнали суттєвих змін.

Гері Беккер переніс вивчення людського капіталу на інший рівень, рівень окремої особистості. Він був одним із перших економістів, хто сформулював концепцію людського капіталу в її сучасному вигляді. Г. Беккер визначив людський капітал підприємства як сукупність умінь, знань та навичок людини, а інвестиції в освіту та професійний розвиток аналогічні капіталовкладенням у фізичні активи, оскільки вони приносять довгострокові вигоди у вигляді збільшення продуктивності праці та економічного добробуту [1].

Теодор Шульц розглядав людський капітал як сукупність навичок, що формуються через освіту, медичне обслуговування та соціальні інвестиції. Він підкреслював, що економічне зростання держав значною мірою залежить від обсягу ресурсів, вкладених у розвиток людського потенціалу. Т. Шульц довів, що навіть у умовах обмежених природних ресурсів країна може забезпечити високу продуктивність завдяки ефективному використанню людського капіталу [2].

Джеймс Коулман висунув концепцію соціального капіталу, яка доповнює розуміння людського капіталу. Він наголошував на важливості соціальних зв'язків, довіри та взаємодії між людьми у процесі накопичення знань та навичок. За його теорією, людський капітал неможливо розглядати ізольовано від соціальних структур, які сприяють його розвитку [3].

Пол Ромер запропонував модель ендегенного економічного зростання, де людський капітал відіграє ключову роль у стимулюванні технологічних інновацій. Він довів, що освіченість населення та розвиток науки прямо впливають на створення нових технологій, які, своєю чергою, прискорюють економічний розвиток [4].

Роберт Барро зосереджував увагу на взаємозв'язку між рівнем освіти та економічним зростанням. Він довів, що країни з високими інвестиціями у

освіту мають вищі темпи економічного розвитку. Його дослідження підкреслюють значення якісної освіти та професійної підготовки для підвищення конкурентоспроможності держави [5].

Джеймс Хекман досліджував важливість раннього розвитку дітей та його вплив на подальшу економічну продуктивність. Він довів, що інвестиції в дошкільну освіту мають тривалий ефект, підвищуючи рівень соціальної мобільності та зменшуючи нерівність у суспільстві [6].

Загалом, генезис наукових підходів до визначення та сутності людського капіталу, можна представити у таблиці 1.

На сучасному етапі теорія людського капіталу є напрямом економічної науки, в межах якого людський складник економічних систем різного масштабу розглядається за трьома рівнями: [22]:

- на особистісному рівні людським капіталом називаються знання та навички, які людина здобула шляхом освіти, професійної підготовки, практичного досвіду (використовуючи при цьому свої природні здібності) і завдяки яким вона може надавати цінні виробничі послуги іншим людям. На цьому рівні людський капітал можна порівняти з іншими видами особистої власності (майно, гроші, цінні папери), яка приносить доходи, і ми називаємо його особистим, або приватним людським капіталом;

- на мікроекономічному рівні людський капітал являє собою сукупну кваліфікацію та професійні здібності всіх працівників підприємства, а також здобутки підприємства у справі ефективної організації праці і розвитку персоналу. На цьому рівні людський капітал асоціюється з виробничим і комерційним капіталом підприємства, бо прибуток отримується від ефективного використання усіх видів капіталу;

- на макроекономічному рівні людський капітал включає накопичені вкладення у такі галузі діяльності, як освіта, професійна підготовка і перепідготовка, служба профорієнтації та працевлаштування, оздоровлення тощо, є суттєвою частиною національного багатства країни, і ми називаємо його національним людським капіталом. Цей рівень включає всю суму людського капіталу всіх підприємств та всіх громадян держави (без повторного рахунку), оскільки і національне багатство включає багатство всіх громадян і всіх юридичних осіб.

Отже, людський капітал - це сформований і розвинутий у результаті інвестицій і накопичений людиною (людьми) певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці та завдяки цьому впливає на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу.

Інвестиції в людський капітал дозволяють не лише збільшити обсяг виробництва, але й підвищити якість продукції та послуг, що сприяє довгостроковому економічному зростанню. Ефективне управління ЛК забезпечує формування ринку праці, адаптованого до сучасних вимог, що є критично важливим для інтеграції держави у глобальну економіку [4, 7]. Таким чином, людський капітал виступає як ключовий драйвер інновацій,

модернізації виробництва та зростання економічної конкурентоспроможності.

Таблиця 1

Генезис наукових підходів до визначення та сутності людського капіталу

Автор	Визначення та сутність людського капіталу
Г. Беккер	Сукупність знань, навичок та здібностей, що підвищують продуктивність праці. Людський капітал формується через освіту, професійну підготовку та здоров'я, а інвестиції в нього сприяють зростанню доходів та економічного розвитку [1].
Т. Шульц	Людський капітал – це результат інвестицій в освіту, охорону здоров'я та професійну підготовку. Він є ключовим фактором економічного зростання та підвищення продуктивності нації [2].
Д. Коулман	Людський капітал включає не лише знання та навички, а й соціальні аспекти – довіру, соціальні зв'язки та комунікацію, які відіграють важливу роль у розвитку суспільства [3].
П. Ромер	Людський капітал є рушійною силою технологічного прогресу. Інтелектуальні ресурси, знання та наукові розробки забезпечують зростання продуктивності та інноваційність економіки [4].
Р. Барро	Освіта є основним компонентом людського капіталу, а її якість і доступність безпосередньо впливають на економічне зростання та добробут населення [5].
Дж. Хекман	Важливість людського капіталу визначається не лише освітою в дорослому віці, а й раннім розвитком дітей. Інвестиції в дошкільну освіту та соціальні програми мають тривалий ефект на продуктивність та соціальну мобільність [6].
Г. Псахаропулос, Х. Патрінос	Інвестиції в людський капітал (особливо в освіту) забезпечують значні економічні вигоди на рівні індивідуума і суспільства загалом, сприяючи зростанню ВВП та зниженню рівня бідності [7].
Д. Аджемоглу, Д. Огор	Людський капітал є одним із ключових факторів економічного розвитку та нерівності. Доступ до якісної освіти визначає можливості для підвищення кваліфікації та соціального статусу [8].

Джерело: сформовано автором на основі [1-8]

Розвиток людського капіталу в Україні в період військового стану стикається з численними викликами. Військові дії призводять до значних втрат людського капіталу через міграцію, втрати цивільного населення, примусову евакуацію та загибель військових. Крім того, руйнування освітньої інфраструктури, тимчасове припинення освітнього процесу та зниження його якості негативно впливають на розвиток людського капіталу. Важливим аспектом є також вплив військового стану на психологічний стан населення, що може знижувати мотивацію до навчання та професійного розвитку.

Висновки: Можна побачити, що категорія людського капіталу є багатограним поняттям, однак в економічному сенсі це насамперед реальне джерело коштів, які можуть бути безпосередньо інвестовані у розвиток конкретної людини або групи (команди, колективу, нації тощо). Людський капітал є важливим фактором економічного розвитку, який впливає на продуктивність праці, інноваційний потенціал та конкурентоспроможність підприємств. Історичний аналіз генезису людського капіталу дозволяє краще зрозуміти його роль у сучасній економіці та визначити перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на аналіз впливу глобалізації та цифрових технологій на розвиток людського капіталу, а також на розробку нових методологічних підходів до його оцінки та управління. Особливу увагу слід приділити дослідженню впливу військового стану на розвиток людського капіталу в Україні, враховуючи значні втрати та виклики, з якими стикається країна. Важливо розробити стратегії відновлення та розвитку людського капіталу в післявоєнний період, зокрема через інвестиції в освіту, професійний розвиток та психологічну підтримку населення.

Список використаної літератури

1. Becker G.S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. – Journal of Political Economy Vol. 70, No. 5, Part 2, 1962. С. 9–49
2. Schultz Theodore W. Investment in Human Capital / Schultz Theodore W. // The American Economic Review. – Vol.51 - №1 (Mar., 1961). - P. 1-17.
3. Coleman, J. (2001). Social and Human Capital. Social Sciences and Modernity, No. 3, 122-139.
4. Romer P.M. The origins of endogenous growth // J. Econ. Perspect. 1994. Vol. 8. P. 3–22.
5. Barro, R.J., Sala-i-Martin, X. ,2004. Economic Growth / R.J. Barro, X. Sala-i-Martin. – 2nd Edition. – Cambridge, Massachusetts. – London, England: MIT Press, 2004. – 654 p.
6. Heckman J., Lochner L., Todd P. Earnings Functions, Rates of Return and Treatment Effects: The Mincer Equation and Beyond // Handbook of the Economics of Education. – 2006. – Vol. 1. – P. 307–458. DOI: 10.1016/S1574-0692(06)01007-5.
7. Psacharopoulos G., Patrinos H. Returns to Investment in Education: A Decennial Review of the Global Literature // Policy Research Working Paper. – The World Bank, 2018. DOI: 10.1596/1813-9450-8402.
8. Acemoglu D., Autor D. Skills, Tasks and Technologies: Implications for Employment and Earnings // Handbook of Labor Economics. – 2011. – Vol. 4B. – P. 1043–1171. DOI: 10.1016/S0169-7218(11)02410-5.
9. Управління трудовим потенціалом [Текст] : навч. посіб. / В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова, Л.П. Керб. – К .: КНЕУ, 2005. – 403 с. Текст з екрана: <http://buklib.net/books/31304/>.

References:

1. Becker G.S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. – Journal of Political Economy Vol. 70, No. 5, Part 2, 1962. S. 9–49
2. Schultz Theodore W. Investment in Human Capital / Schultz Theodore W. // The American Economic Review. – Vol.51 - No. 1 (March, 1961). - P. 1-17.
3. Coleman, J. (2001). Social and Human Capital. Social Sciences and Modernity, No. 3, 122-139.
4. Romer P.M. The origins of endogenous growth // J. Econ. Perspective. 1994. Vol. 8. P. 3–22.
5. Barro, R.J., Sala-i-Martin, X., 2004. Economic Growth / R.J. Barro, X. Sala-i-Martin. – 2nd Edition. – Cambridge, Massachusetts. - London, England: MIT Press, 2004. - 654 p.
6. Heckman J., Lochner L., Todd P. Earnings Functions, Rates of Return and Treatment Effects: The Mincer Equation and Beyond // Handbook of the Economics of Education. - 2006. - Vol. 1. – P. 307–458. DOI: 10.1016/S1574-0692(06)01007-5.
7. Psacharopoulos G., Patrinos H. Returns to Investment in Education: A Decennial Review of the Global Literature // Policy Research Working Paper. - The World Bank, 2018. DOI: 10.1596/1813-9450-8402.
8. Acemoglu D., Autor D. Skills, Tasks and Technologies: Implications for Employment and Earnings // Handbook of Labor Economics. – 2011. – Vol. 4B. – P. 1043–1171. DOI: 10.1016/S0169-7218(11)02410-5.
9. Management of labor potential [Text]: textbook. / V.S. Vasylenko, A.M. Grinenko, O.A. Grishnova, L.P. Kerb. – K.: KNEU, 2005. – 403 p. Text from the screen: <http://buklib.net/books/31304/>.

Golovash B.E., Golovash L.V., Hishchak B.K.

Theoretical aspects of the genesis of human capital

The article is devoted to the study of the theoretical aspects of the genesis of human capital, its definition, and its role in the modern economy. The evolution of the concept of "human capital" is analyzed, considering the contributions of leading economists such as G. Becker, T. Schultz, D. Coleman, P. Romer, R. Barro, and J. Heckman. Particular attention is given to the impact of investments in human resources on labor productivity, income levels, and the competitiveness of the national economy. The transformation of views on the category of human capital throughout the development of economic science is identified, as well as the formation of an understanding of its significance for society and the state.

The article emphasizes that human capital is not merely an accumulation of knowledge and skills but also a complex set of investments in health, social connections, motivation, and cultural values that contribute to improving labor quality and economic well-being. The concept is considered on three levels: the individual level, which includes personal abilities and qualifications; the microeconomic level, which reflects the impact of human capital on business performance; and the macroeconomic level, which determines its contribution to national development.

It is emphasized that human capital is a critically important factor for economic growth and the innovative development of the state. Accordingly, strategic investments in education, health, and the development of social resources form the foundation for increasing productivity, competitiveness, and overall societal well-being. It is determined that further research is needed to expand methodological approaches to assessing and managing human capital to develop effective state development strategies in the context of globalization and contemporary challenges.

The article identifies the risks associated with the development of human capital in our country at the present stage, particularly the negative impact of martial law on education, the structure of the labor market, workforce qualifications, and the presence of large-scale migration processes in Ukraine.

Additionally, the destruction of educational infrastructure, the temporary suspension of the educational process, and the decline in its quality also negatively impact the development of human capital. The necessity of strengthening state support for education and professional development is emphasized, as it is crucial for restoring and enhancing human capital in the post-war period.

Keywords: *human capital, economic growth, professional development, investments, education, competitiveness.*

Посилання на статтю

АРА: Golovash B., Golovash L., Hishchak B. (2023). Teoretychni osnovy henezysu liudskoho kapitalu. [Theoretical aspects of the genesis of human capital]. *Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti budivnytstva v umovakh formuvannia rynkovykh vidnosyn*, 52 (3), 188-195.

ДСТУ: Головаш Б.Е., Головаш Л.В., Гіщак Б.К. Теоретичні основи генезису людського капіталу *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. 2023. № 52(3). С. 188-195.